

Ο ΟΡΑΤΙΟΣ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Ὁ κορυφαῖος τῶν Λατίνων λυρικῶν ποιητῶν τῆς κλασσικῆς χρυσῆς περιόδου τῶν Λατινικῶν Γραμμάτων τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ὁκταβιανοῦ Αὐγούστου C. Julius Caesar Octavianus Imperator, 63 π.Χ. - 14 μ.Χ., Κόιντος Ὁράτιος Φλάκκος Q. Horatius Flaccus, 65-8 π.Χ. τρὶς φορές εἰς τὸ ἔργον του [Hor. Carm. II 7, 9-12, Carm. III 4, 26-27, Epist. II 2,49] ποιεῖται μνεῖαν τῆς μακεδονικῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, ἐξ ἀφορμῆς τῆς περιφήμου ὁμωνύμου μάχης, ἡ ὁποία διεξήχθη τὴν 23ην Ὁκτωβρίου τοῦ ἔτους 42 π.Χ. μεταξύ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ὁκταβιανοῦ καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου [M. Antonius, 82/81-30 π.Χ.] τὸ μὲν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Γαίου Κασσίου Λογγίνου [C. Cassius Longinus, 85-42 π.Χ.] καὶ τοῦ Μάρκου Ἰουνίου Βρούτου [M. Junius Brutus, 85-42 π.Χ.] τὸ δέ: Ἐπέρωτο ἡ ἑλληνικωτάτη Μακεδονία, ὡς πρὸς τὴν γῆν καὶ τὴν γλῶσσαν, τὸ βασιλεῖον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νὰ καταστῇ θέατρον πολεμικῆς ἀντιπαράθεσεως μεταξύ τῶν ἰδεολογικῶν πολιτικοστρατιωτικῶν ἐπιγόνων τοῦ Γαίου Ἰουλίου Καίσαρος [C. Julius Caesar, 100-44 π.Χ.] καὶ τοῦ Γναίου Μάγνου Πομπητοῦ [G. Magnus Pompeius, 106-46 π.Χ.].

Ἡ κατωτέρω παράθεσις, μετάφρασις καὶ ἀνάλυσις τῶν ὡς ἄνω μνημονευθέντων χωρίων τοῦ Ὁρατίου θὰ παράσχη εἰς ἡμᾶς τὴν δυνατότητα πλήρους κατανοήσεως τῶν εἰς αὐτὰ ἀναπτυσσομένων ἐπόψεων τοῦ ποιητοῦ σχετικῶς μὲ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπιδράσεων ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρός του.

Ἀνακοίνωσις γενομένη τὴν 19.10.1996 εἰς τὴν «Ἑταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν». (Θεσσαλονίκη). ΣΤ' Διεθνὲς Συμπόσιον διὰ τὴν Ἀρχαίαν Μακεδονίαν. Θεσσαλονίκη, 15-19.10.1996.

Hor. Carm. II 7, 9-12:

*«Tecum Philippos et celerem fugam
Sensi relictā non bene parmula,
Cum fracta virtus et minaces
Turpe solum tetigere mento.»*

ἤτοι, καθ' ἡμετέραν μετάφρασιν, ὡς καὶ διὰ τὰ λοιπὰ χωρία τοῦ Ὀράτιου,

«Μὲ σὲ ἡσθάνθην (ἐμαθον) τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν γοργὴν φυγὴν, οὐχὶ καλῶς (-ἄρα ἀτίμως) ἐγκαταλειφθείσης τῆς ἀσπίδος, ὅτε ἡ συντετριμμένη ἀνδρεία καὶ αἱ ἀπειλαὶ ἤγγισαν (ἐψανσαν) διὰ τοῦ γενεῖον τὸ αἰσχροὺν (αἰμόπηκτον, προδοθὲν) ἔδαφος.».

Εἰς τὴν ὥς ἄνω ᾠδὴν II 7 ὁ Ὀράτιος ἐκφράζει τὴν μεγίστην χαρὰν τοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν ἐκ τοῦ πολέμου καὶ διὰ τὴν ἄφιξιν εἰς τὴν Ρώμην τοῦ προσωπικοῦ τοῦ φίλου Πομπηίου Βάρου [Pompeius Varus], περὶ τοῦ ὁποῦ ποιεῖται μνεῖαν καὶ ἀλλάγῳ, ὡς Hor. Carm. I 18, 1 «Nullam, Vare, sacra vītē prius severis arborem / Circa mite solum Tiburis et moenia Catili;» ἤτοι «Κανὲν δένδρον, Βάρε, νὰ μὴ φυτεύσης, πρότερον τῆς ἱερᾶς ἀμπέλου, πέριξ τοῦ εὐφόρου ἐδάφους τῶν Τιβύρων καὶ τῶν τειχῶν τοῦ Κατίλλου». Πρβλ. σχετικῶς τὸν στίχον τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, X, 8. «Μηδὲν ἄλλο φυτεύσης πρότερον δένδρεον ἀμπέλῳ». Σημειωτέον ὅτι οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Κατίλλου ἤτοι ὁ Κόρας, ὁ Κάτιλλος καὶ ὁ Τίβουρνος παραδίδεται ὅτι ἦσαν οἱ κτίτορες τῆς ὥς ἄνω πόλεως. Ἐδῶ μνημονεύεται ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, ἤτοι ὁ Κάτιλλος. Παρατηρητέον ἐξ ἄλλου ὅτι εἰς τὴν ᾠδὴν II 7, 5 ὁ Ὀράτιος προσφωνεῖ τὸν Βάρον ὡς ἐξῆς: «Pompei, meorum prime sodalium», ἤτοι «Πομπήιε, πρῶτε ἐκ τῶν φίλων μου».

Ὡς εἶναι γνωστόν, συμφώνως πρὸς τὴν περιγραφὴν τῆς φυγῆς, ὁ Ὀράτιος, ὁ φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ Χιλιάρχου [Tribunus militum] κατὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων, διὰ νὰ διολισθήσῃ ταχύτερον ἐν μέσῳ τῶν καταδιωκόντων αὐτὸν ἀντιπάλων του, ἀπέβαλε τὴν ἀσπίδα του, γενόμενος ρίψασπις, ὡς ἀκριβῶς πρὸ αὐτοῦ διέπραξεν ὁ λυρικός ποιητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος (π. 650, π.Χ.) κατὰ τὴν γνωστὴν μάχην ἐναντίον τῶν Σαίων. Πρβλ. Ἀρχίλοχος ἐν: ALG (Diehl), III (1964³) 4-5: Archil. eleg. Fr. 6(6), 1-4 (ἀπ. 6,1). «Ἀσπίδι μὲν Σαίων ἀγάλλεται, ἣν παρὰ θάμνῳ.»). Πάντως εἶναι γεγονὸς ὅτι μετὰ τὸ πέρας τῆς μάχης πολλοὶ στρατιῶται ἐκ τῶν ἡττηθέντων συμμάχων Βρούτου καὶ Κασσίου προσῆλθον ἰκετευτικῶς εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατεύματος τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἐξήτουν ἐπιείκειαν. Ὁ Πομπήιος Βάρος μετὰ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην προσέτρεξε καὶ ἐνετάχθη ἐκ νέου εἰς τὰ ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ τοῦ αὐτοχειριασθέντος Βρούτου.

—II—

Hor. Carm. III 4, 26-27:

«Non me Philippis versa acies retro,
Devota non extinxit arbor»,

ἤτοι, «Ἐμὲ δὲν ἐξηφάνισεν ἢ εἰς τοὺς Φιλίππους πρὸς τὰ ὀπίσω ἀναστραφεῖσα (στρατιωτικῇ) παρόταξις...».

Εἰς τὴν ὡς ἄνω ᾠδὴν III 4 ὁ Ὀράτιος ἀναφέρεται εἰς τὰς Μοῦσας, δηλῶν ὅτι ὁ ἴδιος εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν προστατευτικὴν τῶν παρουσίαν. Αἱ Μοῦσαι, τονίζει ὁ ποιητὴς δὲν μᾶς ἀνακουφίζουν καὶ μᾶς τέρπουν μόνον, ἀλλὰ ἀποτελοῦν συγχρόνως καὶ οἶονε συμβούλους εὐχαρίστων καὶ ἡρέμων σκέψεων, ὡς ἐν προκειμένῳ διὰ τὸν Ὀκταβιανὸν Αὐγουστον, Οὗτος ὑπῆρξε λάτρης τῶν Μουσῶν καὶ κατέστη εἰρηνοποιὸς εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀφοῦ κατέβαλε διὰ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δυνάμεώς του μέγα ἀριθμὸν στρατιωτικῶν στάσεων ἀνὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν, ὡς ἀκριβῶς ὁ Ζεὺς κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ τὴν Τιτανομαχίαν.

Εἰς τὸ ὡς ἄνω μεταφρασθὲν χωρίον, καθὼς καὶ εἰς τοὺς στίχους 25 καὶ 28 ὁ Ὀράτιος ἀποδίδει γενικῶς τὴν σωτηρίαν του α) εἰς τοὺς Φιλίππους, β) κατὰ τὴν πτώσιν κεραυνοῦ καὶ γ) εἰς τὴν περίπτωσιν τρικυμίας καὶ ναυαγίου, εἰς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις, αἰρόμενος ὑπεράνω τῆς κοινολεκτουμένης πεζολογίας τῆς ἀνθρωπίνης φιλοσοφίας, κατατείνων πρὸς τὸ θεῖον, ὡς αἱ Μοῦσαι καὶ οἱ ἀρχέγονοι συλλήβδην πατρῷοι θεοί, τὴν λατρείαν τῶν ὁποίων, ἔναντι τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὴν Ρώμην ξένων θεοτήτων, μετ' ἐπιτάσεως ἐνίσχυσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος.

—III—

Hor. Epist. II 2,49:

«Vnde simul primum me dimisere Philippi»

ἤτοι, «Ἀπὸ ὅπου ὁμοῦ (συγχρόνως, τάχιστα) πρῶτον ἐμὲ ἀπέπεμψαν οἱ Φίλιπποι».

Ὁ λυρικός ποιητὴς τῆς Βενουσίας εἰς τὸν ὡς ἄνω στίχον, ὡς καὶ εἰς τοὺς δύο προηγούμενους ἀναφέρεται εἰς τὴν δίνην τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ρωμαίων, εἰς τὸν ὅποιον ἐρρίφθη, ἄπειρος, ὢν, ταχθεὶς δεκαοκταετὴς ὑπὸ τὰς σημαίας [signa] τῶν δημοκρατικῶν Πομπηϊανῶν Βρούτου καὶ Κασσίου. Ὡς γνωστὸν ἡ ἀναταραχὴ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς

τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν κατὰ τὸ πῶτον ἡμισυ τοῦ πρώτου αἰῶνος κατέπαυσεν ὀλίγον μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γαίου 'Ιουλίου Καίσαρος (15.3.44 π.Χ.) καὶ ἰδιαίτερος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Μοναρχίας [42 π.Χ.] μετὰ τὴν μάχην εἰς τοὺς Φιλίππους. Ἡ περίοδος 59-43 π.Χ. χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν καὶ δρᾶσιν δύο τριανδριῶν [Triumviratus] [Triumviri reipublicae constituendae] ἡ πρώτη 59 π.Χ. τοῦ Καίσαρος-Πομπηίου - Κράσσου [Μάρκος Λικίνιος Κράσσος, M.Licinius Crassus, 114-53 π.Χ.] καὶ ἡ δευτέρα 43 π.Χ. τοῦ 'Οκταβιανοῦ - 'Αντωνίου - Λεπίδου [Μάνιος Αἰμίλιος Λέπιδος, M. Aemilius Lepidus, 78-13/12-π.Χ.]

Ὁ ὕψιστος ἐπικὸς ποιητὴς τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Λατινικῆς Λογοτεχνίας Πόπλιος Βεργίλιος Μάρων (P. Vergilius Maro, 70 - 19 π.Χ.) εἰς τὸ ἔργον τοῦ Bucolica (Βουκολικά) διακατέχεται ἀπὸ σφοδρὰν συγκίνησιν διὰ τὸν δοκιμαζόμενον λαὸν τῆς Ρώμης καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἀναταραχὴν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν γῆν τῶν καρπῶν καὶ τῶν ἡρώων, κατὰ τὸ ἔτος 41 π.Χ. καὶ ἰδίᾳ διὰ τὴν δήμευσιν τῶν περιουσιῶν τῶν ἀπομάχων [veterani].

Ἡ ὥς ἂν ἐπιστολὴ II 2, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠρύσθημεν τὸν προηγουμένως μεταφρασθέντα 43ον στίχον, ἀπευθύνεται ἀπὸ τὸν 'Οράτιον πρὸς τὸν 'Ιούλιον Φλωρον [Julius Florus], ὁ ὁποῖος ἦτο ἀκόλουθος τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Νέρωνος [Ti. Claudius Nero, 41 π.Χ. - 37 μ.Χ.] εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ποιεῖται μνηεῖον ὁ 'Οράτιος εἰς τὰ ἀκόλουθα χωρία τοῦ ἔργου τοῦ Hor Epist. I.3,1 καὶ 2, 1.

Μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν ὡς ἂν χωρίων τοῦ 'Ορατίου, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ποιητὴς ἀναφέρεται εἰς τὴν μάχην τῶν Φιλίππων, σαφῶς μετὰ πολλῆς πικρίας καὶ τινος ταπεινωτικῆς διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐπιστημάνσεως, ἀαφερόμεθα διὰ βραχέων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τῆς ἐπισυμβάσης μάχης τῶν Φιλίππων, συσχετίζοντες οὕτω τὴν πολιτικὴν βούλησιν τῆς Ρώμης μετὰ τὴν ποιητικὴν ἐμπνευσιν τοῦ 'Ορατίου.

Οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ Κάσσιος καὶ Βρούτος, κληρονόμοι τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς στρατιωτικῆς πρακτικῆς τοῦ Πομπηίου, πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἀντιπάλου τοῦ Καίσαρος, παρὰ τὴν μεταξὺ τῶν συγγένειαν [ὁ Καῖσαρ ἔδωκεν εἰς τὸν Πομπηίον ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ 'Ιουλίαν], ἡττηθέντος παρ' αὐτοῦ (sc. τοῦ Καίσαρος) κατὰ τὴν μάχην τῶν Φαρσάλων, 48 π.Χ., ἐβάδισαν φθίνοντος τοῦ ἔτους 42 π.Χ. ἐναντίον τοῦ 'Οκταβιανοῦ καὶ τοῦ 'Αντωνίου, ὁδηγοῦντες δεκαεννέα λεγεῶνας (76.000) στρατοῦ μετ' ἰσχυροῦ στόλου, ἔναντι εἰκοσι λεγεῶνων (80.000) στρατοῦ, τῶν ἀντιπάλων των. Πολιτικὸν σύνθημά των ἦτο ἡ φράσις «Libertas» ('Ελευθερία), οἱ ἴδιοι δὲ ἀπένεχον τοὺς ἑαυτοῦς των «Liberatores» ('Ελευθερωταί). Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ σχετικὸν νόμισμα (δηνάριον) τὸ ὁποῖον ἐκόπη ἡ εἰς τὴν Ἔφεσον ἡ εἰς τὴν Σμύρνην, κατὰ τὸ 43-42 π.Χ. Εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ὅψιν τοῦ νομίσματος

εικονίζεται κεφαλὴ Ἐλευθερίας μετὰ διαδήματος. Ἀναγράφεται ἡ λέξι-
LEIBERTAC (sic), καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Γαίου Κασσίου Λογγίνου
ὡς Αὐτοκράτορος (C. CASSIVS IMP.), εἰς δὲ τὴν ὀπισθίαν ἀναγράφεται τὸ
ὄνομα τοῦ Ποπλίου Κορνηλίου Λεντούλου Σπινθήρος (P. Cornélius Lentulus
Spinter) LENTVLVS SPINT. Οὗτος ὁμοῦ μετὰ τοῦ Κασσίου καὶ τοῦ Βρού-
του προητοιμάζετο στρατιωτικῶς ἐναντίον τῆς Β' Τριανδρίας ἥτοι τοῦ Ὁκτα-
βιανοῦ, τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Λεπίδου.

Παρὰ τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν καὶ πλησίον τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων συνή-
φθησαν δύο μεγάλαι μάχαι [ἢ δύο φάσεις τῆς αὐτῆς κυρίας μάχης] μὲ κορύ-
φωσιν τῆς δευτέρας φάσεως τῆς μάχης τὴν 23.10.42 π.Χ. Κατ' αὐτὴν οἱ
Πομπηϊανοὶ συνετρίβησαν, ἀποβισάντων δι' αὐτοχειρισμοῦ καὶ τῶν δύο
ἀρχηγῶν αὐτῶν Κασσίου καὶ Βρούτου. Ἡ σύγκρουσις τῶν ἀντιπάλων ἐξελι-
χθῆ ὡς ἀκολούθως. Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς μάχης ὁ Βροῦτος ἐπετέθη
ἐναντίον τοῦ Ὁκταβιανοῦ, ὁ ὁποῖος, ἡττηθεὶς, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ ἀπεκρύβη
εἰς παρακείμενον ἔλος. Κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἀμέσως ἀκολουθήσασαν φάσιν
τοῦ πολεμικοῦ ἀγῶνος ὁ Ἀντώνιος ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Κασσίου τὸν ὁποῖον
καὶ ἐνίκησεν. Ὁ Κάσσιος κατέφυγεν εἰς τὰ παρακείμενα τοῦ στρατοπέδου
του χαρακώματα, ὅπου καὶ ἠττοκτόνησε. Τὴν αὐτὴν τύχην εἶχε καὶ ὁ ἕτερος
τῶν συμμάχων Βροῦτος. Ὁ Λέπιδος δὲν μετέσχε τῆς μάχης, διότι τοῦ εἶχεν
ἀνατεθῆ ἡ διακυβέρνησις τῆς Ἰταλίας.

Ὁ πόλεμος αὐτός, ἔστω καὶ ἐμφύλιος, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τοὺς
συμμετασχόντας ὅτι ἀνήκεν εἰς τοὺς καλουμένους δικαίους πολέμους [Justa
bella], εἶναι δὲ γεγονὸς ἀδιαμφισβήτητον ὅτι οἱ θάνατοι τοῦ Κασσίου τὸ 42
π.Χ. καὶ τῶν ἀδελφῶν Βρούτων, τοῦ Μάρκου τὸ 42 π.Χ. καὶ τοῦ Δεκίμου
Ἰουνίου [D. Junius Brutus, 84-43 π.Χ.] εἰς Γαλατίαν, κατὰ τὸ προηγού-
μενον ἔτος, ὑπῆρξαν ἀπάτοκοι κληρονομημένων πατρικῶν ἐχθροτήτων (pa-
ternae inimicitiae), ὁ δὲ Ὁκταβιανός, ἀντλῶν ἐρείσματα ἐκ τῆς εὐσεβείας
(pietas), τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀπὸ τὸν θετὸν του πατέρα, τὸν αὐτοκράτορα Γάιον
Ἰούλιον Καίσαρα, ἐξώντωσε τοὺς δολοφόνους του, κατὰ τὴν ὥς ἂν μνημονευ-
θεῖσαν μάχην τῶν Φιλίππων.

Ἐπιστεγάζοντες τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν, τονίζομεν ὅτι σκοπὸς αὐ-
τῆς δὲν ἦτο, ἔστω καὶ ἡ διὰ βραχέων ἀναψηλάφισις τοῦ γεγονότος τῆς μάχης
τῶν Φιλίππων, ἀλλὰ ἡ κατὰδεξις καθ' ἡμᾶς, δύο ἀξιών α) τῆς θείας δικαιο-
σύνης [divina iustitia] καὶ β) τῆς αἰδήμονος μνημοσύνης [pudibilis memoria].
Τὴν πρώτην ἀξίαν ἐκφράζει τὸ Κράτος, ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ του
δεοντολογία, τὴν ἄλλην τὴν ἐπιβάλλει ἡ Παιδεία, ἡ φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ
ιδεολογία. Ἡ πολιτεία, ἡ ἔννομος τάξις ἐκφράζονται διὰ τῆς κατὰ καιροῦς
ἐπικρατοῦσης συμβατικῆς νομοθεσίας. Ἡ λογοτεχνία καταξιώνεται μὲ τὴν

αὐτονομίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου. Ἐν προκειμένῳ κατὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τῶν ἀντιπάλων προσβλήθη ἡ ἐπικλήσις τοῦ δικαίου. (Πρβλ. τὸν θεσμόν τῶν Εἰρηνοδικῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους) καὶ ἐπῆλθεν ἡ σύγκρουσις αἰματηρά, ἀνδροκτόνος καὶ μαιιοφόρος. Ὁ μετασχὼν Ὀράτιος δὲν λσμονεῖ τὴν μάχην. Τὴν ἐπικαλεῖται εἰς τὸ ἔργον του, τὴν διαμνημονεύει, ἐντρεπόμενος διὰ τὸ γεγονὸς καὶ τὰς ἐπιδράσεις του. Μνημονεύει τὴν μάχην τῶν Φιλίππων, ὅχι διότι κατ' αὐτὴν ἠνδραγάθησεν, ἀλλὰ διότι, ἐκ περιστάσεως, ἐμήδισε καὶ ἡ πράξις αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ καταδίκην τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ἐγνωσμένην ἀδυναμίαν ἀντιστάσεως ἐναντι τῆς βίας, τοῦ φόνου καὶ τοῦ παραλογισμοῦ. Αἰσχύνεται μὲ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, ἐν τούτοις ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνθυμῇται τὴν ἐμφύλιον αὐτὴν αἵματοχυσίαν διὰ νὰ τὴν ἀποτρέψῃ εἰς τὸ μέλλον, ὡς ἀκριβῶς ἀπέδειξε μὲ τὸν ἔργον του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γ. Ν. Γιατρομανωλάκη, *Κοῖντον Ὀρατίου Φλάκκων βιβλίον κοινῶς ἀποκαλούμενον Ποιητικὴ Τέχνη. Εἰσαγωγή - μετάφραση - σχόλια*. Ἀθήνα 1980, σ. 23. — Κ. Χ. Γρόλλιου, «Ὀράτιος ὁ ἐλληνικώτατος ποιητής», (Διερεύνησις μιᾶς τεχνοτροπίας). Ἀθήνα 1969, σ. 99. (=Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περιοδικὸν *Νέα Ἑστία*, τεύχ. 1017, 1018 (15 Νοεμ. καὶ 1 Δεκ. 1969) [*Νέα Ἑστία*, 1017 (15.11.1969)] — Ἀ. Β. Δασκαλάκη, «Ὁ Δημοσθένης καὶ τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων», *Πλάτων*, 3 (1951) 188-211 (Passim). — Ἀ. Π. Διασάκου, *Q. Horati Flacci Carmina. Lib. I-IV* — Κ. Ὀρατίου Φλάκκων Ῥοδαί: Εἰσαγωγή - Κείμενον - Μετάφρασις - Μέτρα (103) Ῥδῶν. Ἀθήνα 1966, σ. 130, 152. — F. G. Doering, *Q. Horati Flacci Opera*. Recensuit et illustravit... Accedunt Indices Locupletissimi. Editio nova, auctior et emendatio. Oxonii, MDCCCXXXVIII, σσ. 40 - α-b, 80b-81α-b, -133b-134a-522b-523a. — G. Ferrero, *Nouvelle Histoire Romaine*. Paris 1936, σσ. 155-156 — P. Grimal, *La civilisation hellénistique et la montée de Rome*, Paris 1971, σ. 22b. — N. G. L. Hammond - Φ. Κ. Βώρου, *Τὸ θαῦμα ποὺ δημιουργήσῃ ἡ Μακεδονία*, Ἀθήνα 1955, σ. 138. — Κ. Ν. Ἡλιοπούλου, «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Ρωμαϊσμός ὡς ζῶσαι δυνάμεις καὶ ἡ εἰσφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα», *ΕΛΠΑ*, 13 (1968-1969) 203 (=Ἀνάπτυον, Ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 35). — Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ρωμαϊκὴ συνειδήσις τοῦ Τίτου Λιβίου», *ΕΕΦΣΠΑ*, 24,1 (1973-1974) 29. — Θ. Θ. Ἰωαννίδου, *Κοῖντον Ὀρατίου Φλάκκων, Εἰκοσιν Ἑκλεκταὶ Ῥοδαί* (μετὰ γλωσσικῶν καὶ πραγματικῶν παρατηρήσεων). Ἀθῆναι 1938, σσ. 13-15. — Κ. Κουρτίου [Ρούφου], *Ἡ Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα*. Ν. Ὑόρκη 1912. — D. E. Koutroubas, *Die Darstellung der Gegner in Caesars «Bellum Gallicum»*. Heidelberg 1972, σ. 27 — Π. Κωνσταντινίδου, *Q. Horatii Flacci Carmina Selecta cum adnotationibus et graeca interpretatione*. — Κοῖντον Ὀρατίου Φλάκκων. Ῥοδαί... μετὰ σημειώσεων καὶ ἐλληνικῆς μεταφράσεως. Ἐν Ἀθήναις 1884², σσ. 89-90 [τεύχος πρῶτον], *V. Marek, Roman Republican Coins* (in the Collection of the Charles University). Praha 1985, σ. 92 (ἀρ. 164). — Ἐ. Μιχρογιαννάκη, «Ἡ ἀπομυθοποίηση τοῦ Αὐγούστου ἀπὸ τὸν Τόκιτον», *Ἀριάδνη*, 2 (1984) 65. — Ἀ. Ἀ. Μπάλλα, Ὀρατίου Ῥδές. Βιβλία I καὶ II.

Ἀθήνα 1987, σσ. 109-112. — Ἰ. Σ. Παπασταύρου, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, Ἀθήναι 1967, σσ. 156-158. — J. Perret, *Horace*, Paris 1967, σ. 37. — H. Petersmann, «Zur Entstechung der hellenistischen Koine», *Philologus* 139. I (1995) 7-8. — A. Piganiol, *Histoire de Rome*. Paris 1946, σ. 198 — Θ. Πίκουλα, «Ἡ προσωπικότητα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὸν Κόιντο Κούρτιο Ρούφο», *Παρνασσός*, 36 (1994) 244. — Ἰ. Κ. Προμπονά, *Ἡ συγγένεια μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρωτοελληνικὴ καταγωγή τῶν Μακεδόνων*. Ἀθήναι 1973, σ. 11. — T. C. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l'armée romaine», *Ancient Macedonia II*. Papers read at the Second International Symposium held in Thessaloniki 19-24 August 1973. Thessaloniki 1977, σ. 432 (=Offprint). — Σ. Κ. Σιωμόπουλου, *Πόλεμος Καίσαρα καὶ Πομπηίου στὴν Ἠπειρο καὶ στὴν Ἰλλυρία (49-48 π.Χ.)* Θεσσαλονίκη 1981, σ. 8. — Χ. Ἰ. Στράγγα, *Κοῖντον Ὀρατίου Φλάκκου*, Ῥοδαί, Ἐπφοδοί, Ἐκατονταέτηρος Ῥοδή (Κείμενον - Μετάφρασις - Σχόλια - Παράρτημα Μετρικῆς Ῥοδῶν.), Ἀθήναι 1978², σσ. 148, 166-167, 185-186 — Θ. Δ. Τασοπούλου, *Quinti Horatii Flacci Carmina* (Ῥοδαί) κατ' ἐκδοσιν καὶ ἐρμηνείαν ὑπό... Ἀθήναι 1938, σσ. 7-11. — Γ. Ἀθ. Τουρλίδου, *Ἡ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥώμης καὶ ὁ Ὀράτιος* [Ἐρευναι ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θέσεων καὶ ἰδεῶν τοῦ Ῥωμαίου λυρικοῦ]. Ἐν Ἀθήναις 1976, σσ. 14, 18-19, 53 — Τοῦ αὐτοῦ, *Θεῖον καὶ λατρεία εἰς τὸν Ὀράτιον*. (Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ διασάφησιν τοῦ προβλήματος τῆς πρωΐμου καὶ μεταγενεστέρας Ὀρατείου Θεολογίας), Ἀθήναι 1986, σ. 10. — Δ. Ν. Τριβόλη, *Eutropius historicus καὶ οἱ Ἕλληνες Μεταφρασταὶ τοῦ Breviarium ab Urbe condita*. Μελέτη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ. Ἀθήναι 1941, σσ. 72-73. — [Οἶκοθεν νοεῖται ὅτι ὅλαι αἱ ἐσχολιασμέναι ἐκδόσεις τοῦ Ὀρατίου, ἰδικαί μας καὶ ξέναι, σχολιάζουν πανομοιότρόπως τοὺς ὡς ἄνω μνημονυθέντας στίχους, ὥστε πιστευόμεν, ὅτι θὰ ἀποτελεῖ μακρηγορίαν ἢ <ναφορά των εἰς αὐτάς>].

SUMMARIUM

Georgius Ath. Turlides, «Horatius et pugna apud Philippos».

Q. Horatius Flaccus [an. -65-8 a. C.n.] maximus poetarum lyricorum Latinorum aetatis aureae saeculi Augusti Octaviani [an. 63a.C.n - an. 14 p. C.n.] fuit. In opere suo poeta Venusinus, pugnan sanguinosam apud Philippos, urbem Macedoniae, patriae Alexandris Magni, ter memorat. [Cf. Hor. Carm. II 7, 9-12, Carm. III 4, 26-27 et Epist. II 2, 49]. In hac pugna famosum participium Horatii Tribuni militum sub signis Cassii et Bruti, praetorum Pompejanorum fuit. Hi praetores Macedoniam venerunt et contra Octavium et M. Antonium ituri erant. Ad finem mensis Octobris [d. 23] anni 42 a. C. n. apud Philippos bellum civile exarsit et pugna dura et crudelis inter Romanos facta erat. Octavius et Antonius [Caesariani] magnam et gloriosam victoriam contra arma Cassii et Bruti, in acie vicerunt et hi post finem horribilis pugnae, fortes animas suas ad campos Elysios, morte voluntaria, miserunt.

G. A. T.